

Бранка Б. Огњановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

СРПСКИ ДОПРИНОС ОБЕЛЕЖАВАЊУ ПЕТСТОГОДИШЊИЦЕ ПРОТЕСТАНТСКЕ РЕФОРМАЦИЈЕ²

(*Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са XII међународној скупи одржаној на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (27–28. X 2017), књ. 2, *Прошестанитизам*, ур. Драган Бошковић и Часлав Николић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2018, 298 стр.)

Зборник радова *Прошестанитизам* садржи резултате истраживања представљених у оквиру књижевно-културолошке секције XII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*, одржаног 27. и 28. октобра 2017. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Посвећен је несвакидашњој теми протестантске реформације, њеном културноисторијском и филозофском контексту, али и дугорочним последицама које су се одразиле не само у области хришћанске теолошке мисли и организације цркве, већ и на друштвене прилике и научни развој западног света. Циљ секције био је да обележи пет векова од настанка протестантског покрета, за који се традиционално сматра да је зачет 31. октобра 1517. године, када је Мартин Лутер кардиналу Албрехту Бранденбуршком упутио *Расправу о разјашњењу моћи индулџенција*, познатију под називом *95 теза*, у знак протеста против неетичких пракси католичке цркве, нарочито усмерених ка продаји опроштаја грехова. Тема је стога одабрана сходно актуелним дешавањима у свету у години одржавања скупа и представља посве јединствен допринос на националном нивоу, будући да је овај јубилеј од глобалног значаја, осим у оквиру научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*, у Србији обележен скромним бројем предавања,

1 branka.ognjanovic@filum.kg.ac.rs

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир* (178018), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

трибина, округлих столова и свечаних академија које су уприличене превасходно у верским заједницама или као део програма Гетеовог института у Београду.

У уводној речи уредништва указује се на подтеме које истичу основне тезе зборника и које се могу протумачити као заједничка нит радовима проистеклим из различитих друштвено-хуманистичких перспектива. Међу двадесет и пет радова издваја се оквирна тематика утицаја протестантизма на настанак модерног света и на филозофске теорије светских и националних мислилаца у вековима који су уследили, а са посебним освртом на импликације Лутерових доктрина за херменеутику; затим тумачења рецепције протестантских начела у виду пуританских обичаја и индивидуализма у теорији и књижевности; и напослетку, три рада из области науке о музици. Премда су корени и наслеђе протестантске реформације уско повезани са културном историјом немачког говорног подручја, германистички радови су изостали у зборнику и књижевна истраживања потпадају највећим делом у подручје србистике и англистике уз по једну усамљену анализу из области европске ренесансне и словеначке књижевности, но ваља нагласити да је скуп свакако примарно оријентисан ка српском језику и култури. У зборнику се притом могу пронаћи прилози који пружају вредан увид у филозофију немачког говорног подручја те и у српско-немачке књижевне утицаје посматране из србистичке перспективе.

Први део зборника за циљ има утврђивање корена и доприноса протестантске реформације и њене рецепције из угла филозофије и теологије. У раду *Историјски контексти ранопротестантске херменеутике* Саша М. Радојчић разматра значај Лутеровог начела *sola scriptura* у контексту две врсте приступа тексту као основном предмету изучавања херменеутике, односно интерпретације текста која се темељи на историјским и теоријским сазнањима и иманентне методе интерпретације. Својим истраживањем пружа користан преглед теоријских ставова у историји херменеутике, закључно са Фридрихом Шлајермахером и уводним освртом на дефиниције Вилхелма Дилтаја и Ханса-Георга Гадамера, и идентификује Лутерову позицију унутар ње, упоређујући идеју о тумачењу једног тамног места „на основу познавања целине смисла” са појмом херменеутичког круга. Драган Б. Бошковић се у раду *Лујзер vs. Тереза Авилска: раздируће настајање модернистичке* надовезује на тему наслеђа протестантизма те поред 1517. године одлучујућом за рађање модерног субјекта сматра и годину рођења Терезе Авилске. Иако је Тереза подржавала противреформаторске покрете и теоретисала о мистичком успону душе ка Богу, Бошковић у поређењу две историјске личности наизглед супротстављених ставова проналази заједнички допринос модернизацији, истичући да се Тереза женским и мистичким приступом Богу успротивила патријархалном, католичком систему. О утицају Лутера на зачетке модерне мисли писао је и Саша Ж. Радовановић у раду *Протестантизам и рађање модерне све-*

сти, кренувши од тезе да је протестантски однос према Богу, који се не одвија посреднички кроз институцију цркве, већ се за њиме трага у сопственој интими, утабао пут рађању модерне свести, као и да се филозофија Аурелија Августина може тумачити као претеча тежњи ка унутрашњој рефлексији која је извршила значајан утицај на Лутера. Током аргументације тезе, позива се на Хајдегерове ставове о протестантизму и модерноме добу и Хегелова разматрања филозофије историје те у своме прегледу јасно разјашњава једно раздобље у историји идеје о индивидуалном религијском доживљају. Јасмина М. Ахметагић у раду *Кјеркегорова кришика протестантизма: појам личности* исто разматра историју појма индивидуализма, но, за разлику од пређашњег рада, фокусира се на последице реформације и протест Серена Кјеркегора у осамнаестом веку, усмерен против ауторитета данске протестантске цркве и њених стремљења омасовљењу религиозног искуства. Основна теза истраживања темељи се на претпоставци да се Кјеркегоров индивидуализам у сржи разликује од Лутерових схватања, пошто се заснива на могућности да појединац сам буде заслужан за своје спасење, која се није уклапала у Лутерово поимање божје милости као непредвидиве из угла човека. Александра М. Угреновић у раду *Протестантизам Мартина Хајдегера* указује на пресудни утицај Мартина Лутера, али и бројних протестантских теолога попут Шлајермахера, Кјеркегора и Едмунда Хусерла на Хајдегерову феноменологију религије и „реконструкцију односа између филозофије и теологије”, а потом и на даљи развој и рецепцију Хајдегерове филозофије у оквирима протестантске егзистенцијалне теологије Рудолфа Бултмана и Паула Тилиха, док Предраг Р. Милидраг у раду *Хегелово тумачење реформације* анализира Хегелов променљиви став према протестантској реформацији у разматрањима филозофије историје те и тумачење основних принципа Лутеровог протестантизма у спрези са картезијанском филозофијом. Уводни радови зборника, стога, пружају преглед комплексне мреже међусобних филозофско-теолошких утицаја који су у уској вези са протестантском реформацијом и омогућују читаоцу да стекне општи увид у позицију Лутерове реформације у ширем контексту, као и њен значај за постављање темеља модернизму.

Слична тематика обрађена је и у наредних шест радова који прате идеје о неопходности заузимања критичког става и протестантизму као претечи културолошких феномена и дискурса савременог доба, илуструјући их повремено и анализом књижевних текстова. У раду *Кришика друштва и однос према Лушеру у Похвали лудости Еразма Роштердамског* Јелене Н. Арсенијевић Митрић и Јелене М. Тодоровић разматрају се значај и допринос *Похвале лудости* у контексту протестантске реформације. Допринос рада огледа се, осим осврта на иронијски карактер текста, у поређењу ставова Еразма и Лутера на којима се темеље њихове критике католичке цркве. Рад *Протестантизам и усмон космополиитизма у модерној Европи* Тање С. Цветковић може

се, попут анализе *Похвале лудости*, такође окарактерисати као књижевноисторијски приступ тематици, будући да теоријски део у коме се указује на начин на који је протестантизам омогућио формирање космополитске личности прате и практични примери из области америчке и канадске књижевности као илустрације рецепције пуританизма и његовог утицаја на доживљај појединачне људске егзистенције. Анализирају се романи *Скерлејино слово* Натанијела Хоторна и *Оно за чим сви жудимо* Дион Бранд и поезија Волта Витмана, при чему се истиче да је на основу анализираних књижевних текстова могуће приступити односу пуританизма и космополитизма из различитих перспектива те да наилазимо на приказе мрачних, али и хуманих, толерантних и космополитских аспеката пуританизма. На анализу мрачних аспеката, но из угла савремених дискурса, указује и Никола М. Бубања у раду *Миллион, Самсон и квалификовање самоубилачкој тероризма*, у коме тумачи тезу о пуританском тероризму у трагедији *Самсон борац* Џона Милтона. Рад је актуелан, будући да разматра савремену тенденцију ка провокативним и сензационалним читањима књижевности која обухватају и потенцијално проблематично измештање савремених феномена и појмова у другачији историјски и културолошки контекст. Тенденције у оквирима савремене (англо)америчке културе предмет су рада и Марије В. Лојанице *Personal Jesus: протестантска Америка и тријумф индивидуализма*, у коме се испитује утицај протестантског и просветитељског дискурса на индивидуализам као кључну одлику савременог америчког друштва, а потом и утицај конзумеризма на „дестабилизацију бинарне опозиције духовно–материјално”. Наглашава се да обе идеологије постулирају исти идеал у својој визији субјекта, који се може окарактерисати као „родно место модерног антропоцентричног дискурса” те се рад нарочито издваја по актуелности, али и по кохерентној структури и прецизном стилу изражавања. Станислав М. Томић се у раду *Протестантизам и кријтика антропоцентричној хуманизма у философији светиој Јустина Ђелијској* фокусира на филозофију Јустина Поповића те у њој трага за тумачењима протестантизма и антропоцентризма, истичући, попут Лојанице, да се протестантски и хуманистички дискурс међусобно преплићу, док се потом у раду *Опште одлике херменеутике Матије Влачића Илирика* Душана Р. Живковића анализира херменеутика средњовековног протестантског теолога Матије Влачића Илирика и разматрају се њени доприноси. Посебна пажња поклања се делу *Кључ Светиој Исма* као изузетно значајном за увид у протестантско тумачење Библије, али и Влачићевим теоријским ставовима као претечама савремених приступа тумачењу текста. Након истраживања из области ренесансне књижевности и потом англистике, теолошко–културноисторијски радови изнова нас подсећају на повезаност протестантске и хуманистичке мисли те и на херменеутику као кључну спону између протестантских начела и каснијих метода тумачења књижевних текстова.

Јединствен допринос у оквиру зборника представља рад *Индивидуализам и модерни субјект: роман* Височка хроника Ивана Тавчара Бојане С. Стојановић Пантовић и Милоша С. Јоцића, у коме се пружа интерпретација романа словеначког реалисте Ивана Тавчара. Кључни аспект анализе чине тумачења приказа протестантске традиције и њеног наслеђа на примеру индивидуализације ликова и њихове психолошке мотивације. Аутори закључују да Иван Тавчар не тежи карактеризацији проистеклој из стереотипа о протестантима и католицима, већ му ове разлике служе како би осликао индивидуализам и слободу избора и како би обликовао своје ликове те се књижевном анализом илуструје идеја изражена у уводним радovima о значају протестантизма за рађање модерног субјекта. Ана С. Живковић и Анка Ж. Симић у раду *Морална филозофија Доситеја Обрадовића и Георга Јоакима Цоликофера* упоређују заједничка начела Доситејевог и Цоликоферовог учења и утицај етичке филозофије протестантског теолога Георга Јоакима Цоликофера, док Сања В. Голијанин Елез у раду *Поетика амбивалентности као парадијма херменеутичке процесуалности – Доситејев код српске књижевности између протестантског феномена „splendid isolation” и саборности византијског канона* проучава начин на који су се Доситејева реформа и филозофска мисао утиснуле у српску књижевност. Рад истражује шири жанровски корпус те се тиме издваја као значајан. Часлав В. Николић потом у раду *Прозор и тишина: протестантска теологија и Роман о Лондону Милоша Црњанског* истражује на примеру *Романа о Лондону* промену односа јунака према свету и позиционирање у свету „отвореном за питања о Богу” те повезује Лутерову бригу о проналажењу пута ка милостивом Богу са својом анализом. Ђорђе Р. Радовановић пак протестантску мисао у раду *Протестантска етика и самоубиство* повезује на иновативан начин са Фукоовим концептом биомоћи, истраживши утицај протестантске мисли на савремени говор о самоубиству од есеја *О самоубиству* Дејвида Хјума до закона о еутаназији, док се анализом дела Црњанског баве и Ђорђе М. Ђурђевић и Светлана М. Рајичић Перић у раду *Лажно јуришанство, слика света кроз протестантску историју у Црњанској „Лејенди”,* тумачећи осликавање новог човека као „рационалног протестанта и радикалног пуританца”. Србистичка истраживања су се стога усредсредила у више наврата на Доситеја као једну од кључних особа за анализу српског схватања протестантског покрета, док се интерпретације романа и приповетке Црњанског издвајају као нова и јединствена читања истакнутих текстова српске књижевности.

У књижевноисторијском делу налазе се још четири текста из области англистике који се на посве различите начине упуштају у истраживање односа протестантизма, књижевности и културе. Александар Б. Недељковић у тексту *Моћност формулисања објективне научно засноване етике прихваћиве и за вештачку интелигенцију* промишља будућност у којој ће бити неопходна нова етика за вештачку интелигенцију која се неће нужно поклапати са људском етиком, укључујући и протестантску.

стантску етику, премда начела која предлаже имају додирних тачака са постојећим моралним принципима и поимањем толеранције и напретка. За разлику од његове оптимистичне вере у будући напредак, наредни текст се пак враћа у прошлост и Шекспировог *Хамлета* карактерише у негативном светлу. Павле Ђ. Ботић у тексту *Хамлет или виноградар* заступа тезу да је Хамлет, Витенбершки студент, кроз своје мисли и делање представник јеретичке теологије, но ипак остаје нејасно у којој се мери поменути критика Хамлетове личности показала конструктивном за његово тумачење. Биљана Р. Влашковић Илић у раду *Прошестантски и/или анархистски* упоређује појмове протестантизма и анархизма, надовезујући се на идеје Бернарда Шоа и других мислилаца, тежећи томе да појасни како је појединачни приступ религиозном сличан појединачном тумачењу света и протесту против државе, док Томислав М. Павловић у раду *Англокаатолицизам као интегрална религија Томаса Стернза Елиота* указује на религиозне мотиве у песништву Т. С. Елиота, за кога истиче да је „одрастао у духу протестантизма”, али да се издвајају различите фазе у његовом животу и стваралаштву у оквиру којих је и религиозна тематика у различитој мери дошла до изражаја.

Напоследку, кључан аспект протестантске културе представља музика те су три рада настојала да истраже религиозне и/или бунтовне елементе модерне музике, али и релевантност музике у контексту протестантске заједнице у Србији. Новица И. Петровић у тексту *Прошестантски корени рокенрола* дискутује о „духу побуне”, али и музичким претходницима рокенрола попут блуза и кантрија који су остали повезани са религиозним уверењима те образлаже тезу да се изворна генерација музичара рокенрола није побунила против Бога. Никола М. Поповић у раду *Музика као израз побуне у књизи Teferi Винича Кајоселе* анализира лирски путопис и одговарајући музички албум италијанског кантаутора Винича Капоселе, фокусирајући се такође на побуну, али и на потрагу за коренима. У последњем раду под називом *Место и улога музичких садржаја у верском живоју Рома прошестаната у југоисточној Србији* аутора Драгана М. Тодоровића представљена је социолошка анализа значаја музике у оквирима протестантске вере на узорку ромске националне мањине на југу Србије. На основу интервјуа појашњава се улога музичке пратње и певања уз музичку пратњу током протестантских верских обичаја и рад пружа битан и редак увид у религиозни живот ромских заједница.

Зборник *Прошестантизам*, може се закључити, садржи радове из области филозофије, теологије, студија културе и науке о књижевности, али и музикологије и социологије те обухвата широк спектар приступа задатој теми протестантске реформације. Тема је обрађена у складу са тиме уз осврт на бројне аспекте протестантизма и његовог огромног утицаја, но, упркос разнородним полазиштима, радови прате одређене тематске смернице, па се као одлика зборника, осим актуелности, посебно издваја прегледност. Аутори су одговорно и уз поштовање на-

учних принципа приступили аргументацији својих теза и омогућили читаоцима вредан преглед филозофско-теолошких позиција и тековина савременог света које је изнедрила протестантска реформација, а који су тематизовани и у истакнутим књижевним текстовима. Премда је зборник намењен превасходно академској заједници и научницима из области друштвено-хуманистичких наука, радови су претежно састављени јасним и прецизним стилем, па би засигурно могао бити занимљив и поучан и широј читалачкој публици, нарочито имајући у виду да се ради о јединственом и иновативном српском доприносу обележавању петстогодишњице протестантске реформације.

Примљен: 11. јула 2019.

Прихваћен за штампу јула 2019.